

tasavvuf

İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi

İstanbul 2016

tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Yıl: 17 [Temmuz-Aralık 2016] Sayı: 38

ISSN 1302-3543

tasavvuf uluslararası hakemli bir dergidir / tasavvuf is an international refereed journal

Bu dergi uluslararası ve ulusal   veri indeksleri tarafından taranmaktadır

İmtiyaz Sahibi/Publisher

Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı
İktisadi İşletmesi adına
Dr. Adem Ergül

Editör/Editor

Doç. Dr. Ali Namlı

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Ethem Cebecioglu
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Necdet Tosun
Prof. Dr. Sâfi Arpaguş
Prof. Dr. Süleyman Derin
Doç. Dr. Ali Namlı
Doç. Dr. Hikmet Yaman
Yrd. Doç. Dr. M. Nedim Tan
Arş. Gör. Dr. Ercan Alkan

S. Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Yusuf Ünal

Sekreteryâ/Secretary

Furkan Mehmed

Grafik Tasarım/Graphic Design

Hüdâyi Grafik

Kapaktaki Hat/Cover Calligraphy

Ali Toy

İletişim Bilgileri/Contact Information

Küçük Çamlıca Mah. Çilehane yolu Cad.
No: 12 Üsküdar-İSTANBUL

Telefon/Telephone

+90 (216) 428 39 60

+90 (555) 405 34 35

Faks/Fax

+90 (216) 327 75 83

e-posta/e-mail

bilgi@tasavvufdergisi.net

web sayfası/web page

www.tasavvufdergisi.net

Baskı-Cilt/Printing House

Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş. İkitelli O.S.B. Mah.
Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No:60/3-C
Başakşehir-İst. 0 (212) 671 07 00

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Arif Naushahi
Prof. Dr. Arthur F. Buehler
Prof. Dr. Dilaver Gürer
Prof. Dr. Hamid Algar
Prof. Dr. Himmet Konur
Prof. Dr. İlhan Kutluer
Prof. Dr. Kadir Özköse
Prof. Dr. M. Erol Kılıç
Prof. Dr. Mustafa Aşçak
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler
Prof. Dr. Mustafa Uzun
Prof. Dr. Ramazan Muslu
Prof. Dr. Reşat Öngören
Prof. Dr. S. Hayri Bolay
Prof. Dr. Süleyman Uludağ

Sayı Hakemleri/Referees on This Issue

Prof. Dr. Kadir Özköse
Prof. Dr. Reşat Öngören
Doç. Dr. Fatih Özkafa
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Akkuş
Yrd. Doç. Dr. Sezayi Küçük

Yazıların ilmî ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergimizde yayımlanan yazılar, elektronik veya yazılı bir ortama izinsiz olarak aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Yurt İçi Abonelik: 100 TL | Yurt Dışı Abonelik: 50 Euro | Kurumsal: 200 TL

İÇİNDEKİLER

Editör'den.....V

Makaleler

Seb'îniyye'nin Hermetik Bir Silsilesi (mi?) -Ebu'l-Hasan eş-Şüştî'nin el-Kasîdetü'n- Nûniyye'si Üzerine Bir Tahlil-

Ahmet Murat ÖZEL.....1-24

Çelebioğlu Külliyesi; Mevlevîliğin İran'daki ilk Temsilciliği

Esra DOĞAN25-46

Araştırma Notları

Mâtürîdiyye ve Tasavvuf İlişkisi

Necdet TOSUN47-54

1341 Defterine Göre 1925'te Üsküdar Tekkeleri

Erkan ÖVÜÇ55-113

Metin Neşri

Mevâki' u'n-nücûm'un Tevfik Bahsi Üzerine Abdullâh Salâhî Uşşâkî'nin Yaptığı Nazmen Tercüme ve Hâşiyesi

Ali İhsan KILIÇ.....115-126

Mustafa Behcet Bey'in Muhammed Fası Tercüme ve Şerhi

Ömer Sami UZUNER.....127-184

Kitap Değerlendirmeleri

Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik : Kalenderîler XIV.-XVII. Yüzyıllar

Bilal YAMAK.....185-194

Ebu'l-Hasan eř-Şâzelî Hakkındaki En Eski Üçüncü Kaynak

Ahmet Murat ÖZEL.....195-199

Ekrem Buğra Ekinci, Hayatı ve Hâtıralarıyla Seyyid Abdülhakîm Arvâsî

Büşra BELGELİ.....201-204

Haşim Şahin, Dervişler ve Sufi Çevreler

Büşra ÇAKMAKTAŞ.....205-209

CONTENTS

From the EditorV

Articles

A Hermetic lineage of Sab'īniyya? - A Study on al-Qaṣīda al-Nūniyya by Abū al-Ḥasan al-Shushtarī

Ahmet Murat ÖZEL1-24

Çelebioğlu Complex: The Earliest Representation of the Mawlawiyya in Iran

Esra DOĞAN25-46

Research Notes

Relationship between Māturīdiyya and Sufism

Necdet TOSUN47-54

Dervish Convents of Üsküdar in 1925 as Recorded in the Register 1341

Erkan ÖVÜÇ55-113

Text Editions

Abdullāh Ṣalāhī Ushshāqī's Versified Translation and Annotation of the Tawfiq Section of the Mawāqī' al-Nujūm

Ali İhsan KILIÇ115-126

The Translation and Commentary of the Muḥammad Faṣṣ by Mustafa Behcet Bey

Ömer Sami UZUNER127-184

Book Reviews

Ahmet Yasar Ocak, Marginal Sufism in the Ottoman State: the Qalandaris between the Fourteenth and Seventeenth Centuries

Bilal YAMAK185-194

One of the Earliest Sources regarding Abū al-Ḥasan al-Shādhālī

Ahmet Murat ÖZEL195-199

Ekrem Bugra Ekinci, Abdulkakim Arvāsī with His Life and Memoirs

Büşra BELGELİ201-204

Hasim Sahin, Dervishes and Sufi Circles

Büşra ÇAKMAKTAŞ205-209

Editör'den

Değerli okuyucular,

Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi'nin 38. sayısını sizlere takdim etmiş olmaktan dolayı mutluyuz. Bu sayımızda hakemli makaleleri, araştırma notları, metin neşri ve kitap değerlendirmeleri gibi bölümlerde muhtelif yazılar yer almaktadır.

Bu sayıda iki adet hakemli makale bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ahmet Murat Özel'in "Seb'îniyye'nin Hermetik Bir Silsilesi (mi?) -Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî'nin el-Kasîdetü'n- Nûniyye'si Üzerine Bir Tahlil-" başlıklı makalesidir. Makalede Endülüslü İbn Seb'in'in gözde öğrencisi ve halefi Ebu'l-Hasan eş-Şüşterî'nin *el-Kasîdetü'n-nûniyye* adıyla meşhur olan ve bazı araştırmacılarca Seb'îniyye tarikatının Hermetik tabiatta bir silsilesi olarak kabul edilen şiirinin gerçekten böyle olup olmadığı sorusunun cevabı aranmıştır. Ayrıca İbn Seb'in'in ve Şüşterî'nin felsefe eleştirisine rağmen şiirde filozoflara eleştirel olmayan bir biçimde yer verilmesinin nedeni açıklanmaya çalışılmıştır.

Diğer hakemli makale ise Esra Doğan'ın "Çelebioğlu Külliyesi; Mevlevîliğin İnan'daki ilk Temsilciliği" başlıklı makalesidir. Makalede İlhanlı Devleti hükümdarı Olcaytu tarafından Sultaniye şehrinde yaptırılan ve yakın tarihte restore edilen İnan'ın en eski dergâhı olan Çelebioğlu Külliyesi tanıtılmaktadır. Mevlevîliğin İnan'a geçiş sürecini başlatan yapı olarak kabul edilen bu tarihî külliyenin ilk mevlevîhanelerden biri olması muhtemeldir.

Necdet Tosun'un "Mâtürîdiyye ve Tasavvuf İlişkisi" başlıklı yazısında başta Mâtürîdiyye mezhebinin kurucusu olan İmam Ebû Mansûr Mâtürîdî olmak üzere mezhebin meşhur âlimlerinin tasavvufla irtibatları, tasavvulla ilgili eserleri ve değerlendirmeleri ortaya konulmuştur. Diğer taraftan Mâtürîdiyye mezhebine bağlı mutasavvıflar, akaide dâir kaleme aldıkları eserler hakkında bilgi verilmiştir.

Erkan Övünç'ün "1341 Defterine Göre 1925'te Üsküdar Tekkeleri" baş-

lıklı yazısı 1925'te tekkelerin kapatılmasının hemen öncesinde tekkelerin vakıflarıyla ilgili yönlerinin tespitine dâir 1341 (1925) tarihli Tekâyâ ve Zevâyâya Mahsus Defter'in (1341 Defteri) tahlil ve neşri yer almaktadır. Bu defterde tekkenin son şeyhi, tekkenin hâl-i hazırındaki durumu, vâkıfı ve vakfiye özetine yer verilmektedir.

Bu sayıda iki adet metin neşri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ali İhsan Kılıç tarafından hazırlanan *Mevâkı'u'n-nücûm'un Tevfik Bahsi Üzerine Abdullâh Salâhî Uşşâki'nin Yaptığı Nazmen Tercüme ve Hâşiyesi* başlıklı metindir. Diğeri ise Ömer Sami Uzuner tarafından hazırlanan *Mustafa Behcet Bey'in Muhammed Fassî Tercüme ve Şerhi* başlıklı metindir.

Kitap değerlendirmeleri bölümünde M. Bilal Yamak tarafından Ahmet Yaşar Ocak'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler XIV.-XVII. Yüzyıllar*, Ahmet Murat Özel tarafından Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî hakkındaki en eski üçüncü kaynak olan Abdunnûr b. Muhammed b. Ahmed el-'Imrânî'nin *Takyid fî tercemeti ve ahvâli's-Şeyh Ebi'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şehir bi's-Şâzili*, Büşra Belgeli tarafından Ekrem Buğra Ekinci'nin *Hayatı ve Hâtıralarıyla Seyyid Abdülhakim Arvâsi*, son olarak Büşra Çakmaktaş tarafından Haşim Şahin'in *Dervişler ve Sufi Çevreler* isimli kitaplarının tanıtımı ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Gelecek sayılarda buluşmak ümidiyle...

Kitap Değerlendirmeleri

Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik : Kalenderiler XIV.-XVII. Yüzyıllar*, İstanbul: Timaş Yay. 2016, 336 s.

M.Bilal YAMAK*

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak'ın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderiler XIV.-XVII. Yüzyıllar* adlı eseri ilk olarak Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından 1992 senesinde neşredilmişti. Üzerinde yapılan bazı değişikliklerle 1999 senesinde tekrar aynı kurum tarafından neşredilmiş olan eser, kitabın tâiplileri tarafından uzun süredir temin edilemiyordu. 2016 yılının başında tekrar gözden geçirerek ve son kısmına yeni bir "Resimler, Fotoğraflar, Haritalar" bölümü ekleyerek yayımladığı esere yazdığı önsözde de ifade ettiği gibi müellif; ilgili konu etrafında kitabın yeni baskısına kadar yazılan literatür hakkında değerlendirmeler yapmış, son baskının evvelki baskılardan farkını da okuyuculara beyân etmiştir.

Kitap "Kaynaklar, Araştırmalar ve Terminoloji" bölümü ile başlamakta, "Kalenderilik, Kalenderiliğin Doğuşu ve Gelişmesi" başlığı altında bir giriş bölümünden sonra "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalenderiler: Tarihçe", "Doktrin, Erkân, Âyin ve İbadetler, Teşkilat" ve "Kalenderilik ve Diğer Tarikatlar, Halk ve Kültür" başlıklı 3 bölümün ardından "Sonuç" kısmı ile nihayete ermektedir.

Giriş Kısmından evvel "Kaynaklar, Araştırmalar ve Terminoloji" başlığı

* Arş. Gör. Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tasavvuf Anabilim Dalı (bilalyamak@gmail.com)

altında araştırmasında kullanmış olduğu kaynakları ele alan Ahmet Yaşar Ocak; hususiyetle kaynaklara vukûfiyet noktasında ilmî çizgisini tâkip ettiği Köprülüzâde Mehmet Fuâd bey'in hayrî-halefi olduğunu ispât ediyor. "Kaynaklar, Araştırmalar ve Terminoloji" bölümünü üç kısımda inceleyen Ocak; Kaynakları; tasavvuf kaynakları, târihî kaynaklar ve edebî kaynaklar olarak üçe; araştırmaları ise; müstakil çalışmalar ve muhtelif çalışmalar içinde bulunanlar olarak ikiye taksim etmiş ve terminolojiye ayırdığı son bölümde ise özellikle "Kalender", "Kalenderî", "Cavlâkî", "Müvellah", "Veleh" kavramları hakkında geniş açıklamalarda bulunmuştur. Müellif kullanmış olduğu terminolojinin delalet ettiği mânâlar üzerinde kendisine tevcih edilen tenkîtleri; terminoloji kullanımına dâir metodolojik bir sorun olarak ele almış ve meseleye iki farklı bakış açısı olduğunu öne sürmüştür (s.45). Bu bakış açılarından birincisi; "ilahiyatçı-tasavvufçu" yaklaşım, ikincisi ise "sosyal ve kültürel" tarihçi yaklaşımdır.

Yazara göre "*Tasavvufu onun aynı zamanda bir dizi siyâsal, toplumsal ve ideolojik, hatta ekonomik, tarihsel, dolayısıyla beşerî şartların ürünü olduğu gerçeğini göz ardı ederek "Tasavvuf, Kur'ân ahlâkını ve Hz. Peygamber'in sünnetini rehber edinerek Allah'ı görüyormuşçasına bir hayat tarzı yaşamaya çalışan kâmil insanlar yetiştirmeyi gâye edinmek"* olarak nitelemek, sadece tasavvufun içinden bakmaktır. Çünkü kaynak metinleri, dolayısıyla terimleri sadece tasavvufun içinden bakarak, tasavvufî bakış açısıyla değerlendirdiğimizi açıkça ortaya koymuş, böylece ciddi bir metodolojik hata işlemiş oluruz." (s.45). Yine aynı minvalde : "*Muhafazakâr tasavvuf tarihçiliği araştırmacılığının, üzerinde durularak bilimsel yöntemle ele alınmasından pek hoşlanmadığı Kalenderliğin kaderi ile bizzat tasavvufun kaderi ashında birbirine çok benzer. Tasavvuf nasıl İslâm tarihinde sadece "mü'minin yaşantısının rûhî-derûnî bir tatmin aracı" olarak değil lakin aynı zamanda önemli bir toplumsal, psikolojik ve kültürel vâkıa olarak toplumu dönüştüren bir hadise mahiyetinde değerlendirilmek ve ele alınmak zorundaysa, Kalenderlik de aynen böyledir."* (s.53)

Yazar; bu tasnif hükmüne ve Kalenderlik özelinde ifâde ettiği metodoloji sorununa hangi sâiklerle ve nasıl ulaştığını ifâde etmemiş, diğer ilimlere nazaran târif varyasyonlarının fazlalığı ile farklı bir durum arzeden¹ tasavvu-

1 Bk.Reynold A.Nicholson, "Historical enquiry concerning the origin and development of sûfism, with a list of definitions of the terms 'Sûfî' and 'Tasawwuf', arranged chronologically", *Journal of Royal Asiatic Society*, (Nisan 1906), s. 303-348.

fa âit bir tarifi kaynak vermeden zikrederek bu tarifi “ilâhiyatçı-tasavvufçu” yaklaşımına âit müsellemler bir tarif olarak kabul etmiştir. Hâlbuki son yıllarda ilâhiyat sahasında yapılan çalışmalarda “siyâsal, toplumsal ve ideolojik, hatta ekonomik, tarihsel dolayısı ile beşeri” şartların ciddi bir şekilde ele alındığı² Ahmet Yaşar Ocak’ın gözünden kaçmış gibi gözükmektedir.

Ocak; tanıtılmakta ve tahlil edilmekte olan kitap boyunca tasavvufun menşei konusunda dış tesirlerin faal rol oynadığına dâir görüşlerini ifâde etmiştir. Ona göre: “Eski Mısır, Hellen, Mezopotomya, İran, ve Hind kültür sahalarının İslam öncesi mistik kültürleri ve yaşantıları, mahallî dîn ve itikatları, tasavvufun teorik cephesinin çeşitli mektepler halinde şekillenmesine önemli ölçüde katkıda bulundular.” (s.55) Ayrıca İlhanlı tarihçi Zekeriyya Muhammed-i Kazvîni’den naklen VIII.-IX. Yüzyılın tanınmış sûfilerinden Şakîk-i Belhî’nin (ö. 810) sûfilîğe girişinin, tüccarken Hindistan’a yaptığı seyahatler esnâsında tapınaklarda görüşüp konuştuğu Budist râhiplerin tesiriyle olduğunu ifâde etmektedir (s.60). Hatta bu hükmünün tarihen sabit bir hakikat olduğunu da vurgulamaktadır (s.64). Hâlbuki yazarın da bizzat bu noktaya mesnet kabul ettiği kaynaklar böyle bir tesirden bahsetmemektedir.³

2 “İlahiyatçı-tasavvufçu” anlayış tarafından yazılan eserler arasından Ahmet Yaşar Ocak’ın târifini nakzeden eserlerden bazıları için bk. Reşat Öngören, *Osmanlılar’da Tasavvuf-Anadolu’da Sûfiler Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012. ; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf- Sûfiler,Devlet ve Ulemâ*, İstanbul: Osav,2007. ; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf- 18.Yüzyıl*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004. ; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-19.Yüzyıl*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004. ; Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşebend –Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007. ; Abdürrezzak Tek, *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Bursa Akademi, 2016; Mahmud Erol Kılıç, *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar I – Osmanlı Dönemi-Cumhuriyet Dönemi*, İstanbul, Sûfi Kitap, 2016. ; Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları-Tarikatlar, Tekkeler,Şeyhler*, İstanbul : Dergah Yayınları, 2010 ; Ahmet Cahid Haksever, *Modernleşme Sürecinde Mevlevîler ve Jön Türkler*, İstanbul: H Yayınları, 2009.

3 Yazar bahsi geçen sayfanın 16. dipnotunda iktibas yaptığı eserin künyesini Zekeriyya Muhammed-i Kazvîni’nin, *Asâru’l-Bilâd ve Ahbâru’l-ibâd*, Beyrut: 1960, s.333 olarak vermiş ve ilgili bölümün tercümesini de şu şekilde zikretmiştir: “Şakîk önceleri tâcirdi ve Hindistan’a seyahat ederdi. Bir keresinde bir puthâneye (beytü’lesnâm, Budist mâbedi) girdi ve orada saç ve sakalını kazıtmış olduğu halde puta (Buda) ibadet eden birini gördü. Ona şöyle dedi: Seni yaratan ve sana rızık veren bir ilâh var. O’na tap! Sana hiçbir fayda veya zarar veremeyecek olan bu puta tapma! Puta tapan bu adam aynen şu karşılığı verdi: Eğer iş senin dediğin gibiyse neden sen evinde oturmuyorsun da tâ buralara kadar gelip yoruluyorsun? Bu cevap üzerine Şakîk uyandı ve derhal zühd yolunu tuttu.” Yazar bu parçanın öneminin “Müslüman sûfilerin” Hind mistik çevreleriyle temasını göstermesi itibarıyla olduğunu ifâde etmektedir.

Müellif, kitabında bâzı sûfi zümrelerin “Dünyayı umursamayan, fakr ve tecerrüdü savunan protestocu bir mistik felsefeyi” benimsemelerinin sebebi olarak Budist, Zerdüşti ve Maniehist rahiplerden taklit ettiklerini ifade etmektedir (s.62-63.). Yine kitabın başka bir yerinde: “*Gezgin Budist ve Maniheist râhiplerinde, hayatı asgari seviyede sürdürmeye yarayacak şeylerin dışında hiçbir dünyevî varlığa itibar etmemek (fakr) ve bekâr, münzevî bir hayat geçirmek için (tecerrüd) şeklinde sürdürülen bu telakkîler, İslam dünyasında İslâm’ın yayılına ve eski kültürlerle temasına paralel olarak zamanla sûfilik anlayışını da etkilemiştir. Bu etki sûfi teorisyenlerce İslâmileştirilerek tasavvufun ana prensiplerinden biri olmuş, tecerrüd bazı sûfilerce mâsivâdan (Allah’tan gayri her şeyden) uzaklaşmak şekline dönüşmüştür.*” (s.203)

Halbûki “fakr ve tecerrüd” kavramları tasavvuf literatüründe Kurân ve Sünnet menşeli iki kavram olup tasavvuf ıstılahlarından sayılmışlardır.⁴ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988) “Dünyâyı toptan terk edip sâhip olduğu dünyâlıklardan soyutlanarak fakr ve tecrîd yaygısı üzerine hiçbir bağı olmaksızın oturanların imâmı Hz. Ebû Bekir’dir.”⁵ diyerek ıstılâhı Hz. Ebû Bekir üzerinden Asr-ı saadete kadar taşımıştır.

“*Kalenderilik bir tasavvuf akımı olarak en az X.yüzyıldan beri mevcut bulunduğu halde, bir Kalenderiyye tarikatından söz etmek ancak Cemâlû’d-Din-i Sâvî’den itibaren mevcut olabilir.*” (s.79) diyen yazar Sâvî’nin hayatını bize anlatan eserler olarak “*Füstâtu’l-Adâle*”, “*Rihlet’ü İbn Battuta*”, “*Vâfi bi’l-Vefâyât ve el-Hitât*” adlı muhtelif kaynakları işaret etmekte velâkin bu kaynakların sûfi kaynakları olmadığını da vurgulamaktadır. Yazar; Kalenderiliği tenkit maksadı ile yazıldığını belirttiği “*Füstâtu’l-Adâle*” adlı eserden naklen Cemâlû’d-din-i Sâvî’nin Kalenderî oluşunu şu şekilde anlatmaktadır: “*Cemâlû’d-din nisbesinin de gösterdiği gibi, bugün Kazvin’le Tahran arasında yer alan Sâve şehrinde olup dervişliğe genç yaşlarda heves etmiştir. Bu maksatla Dimaşk’a gider ve*

Ayrıca bu olayın Risâle-i Kuşeyriyye tarafından da nakledildiğini ifade eder. Halbûki Risâle-i Kuşeyriyye metninde ilgili hadise anlatılırken Şakîk-i Belhî’nin ticâret için Türk diyârına gittiği ifade edilirken muhakkik tarafından konulan dipnotta ise bir başka nüshada bu ifâdenin “Şirk diyârı” olarak geçtiği ifade edilmiştir. bk. Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Beyrut: Dâru-ihyâ-i Tûrâsî’l-Arabî, 1998, s. 48. İlgili ibâreden Hindistan’a gittiğine dâir bir netice çıkarmak mümkün görünmemektedir. Ayrıca “puhâne” mânâsına gelen “beytül-esnâm” terkîbini sâdece “Budist mâbedi” manasına inhisâr etmek de doğru değildir.

4 Heyet, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Trabzon: Kalem Yayınları, 2006, s.227 ve 1031.

5 Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma’- İslam Tasavvufu* trc. H.Kamil Yılmaz, İstanbul : Erkam Yay., 2012, s.151.

Şeyh Osman-ı Rûmî adlı çok dindar, büyük bir sûfiye mürid olur. Ancak onun gibi zühd hayatı yaşamaya dayanamayarak zındıklığa meyleder. Bir gün Dımaşk'ta Bilâl-i Habeşî mezarlığında Şirazlı bir genç olan Gerûbend'e rastlar; onunla dostluk kurar. Onun gibi saç, sakal, bıyık ve kaşlarını kazıtır. Cemâlû'd-dîn'in bu hâlini duyan eski şeyhi Osman-ı Rûmî, durumunu ıslah etmesi için kendisine haber yollar da hiçbir faydası olmaz. Artık Cemâlû'd-dîn, esrar kullanan cavlak denilen, kıldan dokunmuş bir yelek giyen, hiçbir şer'i kaideye aldırış etmeyen, kısaca ibâhâ yoluna girmiş bir Cavlâkî (Kalender olmuştur.) (s.79).

Halbûki yazarın yukarıda bahsettiği kaynaklardan "Rihlet'ü İbn Battuta" Cemâlû'd-din-i Sâvî hakkında bambaşka bir portre çizmektedir:

"(Şeyh Cemâleddîn'in Sakal ve Kaşlarını Traş Etmesinin Sebebi) Şöyle anlatılır: Şeyh efendi yakışıklı ve gösterişli olduğundan Sâveli bir kadın ona âşık olur. Ara sıra mektup yollayıp bazen önüne çıkararak işveli gözlerle kendine dâvet ettiği halde şeyh yüz vermez. Kadın, şeyh efendiyi kendine meftûn edemeyince bir kocakarıyı gizlice ona gönderir. Bu yaşlı kadın mescide giden yol üzerinde bulunan bir evin karşısında, elinde mühürlü bir mektupla şeyhin önüne çıkar: "Efendimiz' Okuma biliyor musunuz?" diye sorar. Şeyhten "evet" cevabını alınca: "Bu mektubu bana oğlum gönderdi, okumanızı arzu ediyorum" der. Şeyh: "Tamam!" deyip mektubu açınca kocakarı: "Oğlumun eşi vardır. Şu anda evin avlusunda bekliyor. Mektubu evin iki kapısı arasında okumak lütfunda bulunursanız o da işitir." der. Şeyh kabul edip eve yürür ve iki kapı arasına girer. O esnâda kocakarı birden kapıyı kapatır. Kadın, yardımcılılarıyla beraber şeyhi sımsıkı kucaklayıp eve sokar, azgınca sunar bedenini ona. Kurtulamayacağını anlayan şeyh: "Nasil arzu edersen öyle yapmaya hazırım, lâkin önce bana helâyî göster!" der. Kadın helâyî gösterir. Şeyh bir miktar suyla içeri girer. Yanındaki usturayla hemen sakal ve kaşını tıraş ederek biraz sonra kadının huzuruna gelir. Kadın şeyhi böyle garip ve çirkin bir vaziyette görünce arzusunu kaybeder, onu azarlayarak evden çıkarılmasını emreder! Hak Teâlâ bu şekilde şeyhi lekelemekten korumuştur. İşte, Cemâleddîn Efendi bu hâdiseden sonra aynı vaziyette kaldığı gibi tarikâtına girenler de geleneği sürdürerek baş, sakal ve kaşı traş ederler."⁶

Ahmet Yaşar Ocak bu menkabeyi kitabına almamış; sadece "uzunca bir menkabe" olarak tavsif etmiştir. Ayrıca bu hikâyenin Ebu'l Hayr-ı Rûmî'nin *Saltıknâme*'sinde de yer aldığını ifâde etmektedir (s.81). Kalenderiyye açısından bu kadar mühim bir ismin şahsiyetini izhâr ederken "Kalenederîliği

6 Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûtâ Tançî, *İbn Battûtâ Seyehatnâmesi*, trc. A.Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.42.

tenkit” gayesi ile yazıldığı ifade edilen bir eserden istifade edilmiş fakat tam aksi bir zaviyeden bir Sâvî portresi çizen bu menkabe zikredilmemiştir.

“Cemâlû'd-dîn-i Sâvî'den sonra Kalenderîlik ve Ortaçağ İslam Dünyasında yayılması” başlığı altında Suriye, Mısır ve Irak bölgelerinde bu tarikatın intişâr ve hâlini ele alan yazar Şeyh Ali el-Hârîrî üzerinde durmanın şeyhin “Türünün çok tipik bir örneği” olması bakımından yararlı olacağını ifade etmektedir. Yazar, Molla Camî'nin *Nefehât*'ında Ali el-Hârîrî'nin namaz kılmayan, yarı çıplak dolaşan biri olarak tasvir edildiğini de ekler (s. 89). Halbûki ilgili eserde böyle bir tasvir bulunmamakta sadece Şihâbüddin Sühreverdî ile Ali el-Hârîrî arasında geçen bir menkabe bu iki menfî husus (namaz kılmamak, yarı çıplak dolaşmak) zikredilmektedir.⁷ Fakat bu hususa ayrı bir mânâ yüklediği anlaşılan Sühreverdî'nin Ali el-Hârîrî'yi “ululadığı” da aynı yerde zikredilmektedir. Bahsedilen iktibasta bir tasvîr söz konusu değildir.

Yine müellif Dımaşk çevresindeki Kalenderî şeyhlerinden Şeyh Süleymân-ı Türkmânî'den *Nefehât*'ı kaynak göstererek şu şekilde bahsetmektedir: “*Bunlardan biri, 1314-15'te vefât etmiş bulunan Şeyh Süleymân-ı Türkmânî-i Müvellehtir. Nefehâtü'l-üns bu şeyhin Dımaşk'ta yaşadığını, çirkin bir kıyafet ile (muhtemelen yarı çıplak) dolaştığını ve şer'î emirlere kayıtsızlığı ile şöhret yaptığını, meselâ namaz kılmadığını, oruç tutmadığını bildirir*” (s.90) Halbûki *Nefehât*'ta mezkûr Şeyh ile alakalı böyle bir hüküm yoktur. Aksine “derler ki” şeklinde bir rivâyetin ardından yukarıda *Nefehât*'ın bildirdiği söylenen hükümler silsilesi İmam-ı Yafî'nin şehâdeti ile nakzedilmektedir.⁸

7 “Evvel vakitte ki Şeyh Şihâbü'd-Din Sühreverdî kaddesallahü teâlâ sirrahü risâlet birle Dımaşk'a gelmiş idi. Ashâbına demişdir ki: Şeyh Ali Kürdî'nin ziyâretine varalım. Demişler ki: Ol bir kişidir; namaz kılmaz ve ekser evkâta avret yerin keşf eyler. Şeyh demiş ki elbette onu görürüz. Şeyh süvâr olmuş çün onun menziline garib olmuş. Aşağı inmiş. Çün Şeyh Ali görmüş ki Hazret-i şeyh yakın geldi; avret yerin keşf etmiş. Şeyh buyurmuş ki; Bu iş bizi senden vazgetürmez. Bu gün biz senin mihmânınız. Pes yakın gelip selâm verdi. Ve ol oturur idi. Nâ-gâh iki hammâl geldi. Bilelerince vâfir taâm var. Şeyh eyitti: Şeyhin önüne koyunuz ki bizim mihmânımızdır. Ve şeyhe eyitti: Bismillâh ki bugün senin ziyâfetindir. Şeyh ol tâamdan yedi ve Ali Kürdî'yi ulu tuttu. Abdurrahmân-ı Câmî, *Nefehâtü'l-üns min haderâti'l-kuds*, trc. Lâmiî Çelebi, İstanbul: Asitâne , ts , s. 653.

8 “Derler ki Ramazân'da oruç tutmaz idi ve namaz kılmaz idi. Ama mugayyebâta ittılâ var idi ve onlardan haber verir idi. İmam-ı Yafî kaddesallahü teâlâ sirrahü eydür muhtemeldir ki onun bu fiili setr-i hâl ve telebübüs kabilinden ola ve şol evkâta namaz kıları ki kimse görmeye ve ağzına bir nesne koyup çiğner ve boğazından aşağıya indirmez ola ve bunun misli bu tâifeden çok müşâhede olunmuştur.” Camîi, *Nefehât*, s. 652.

Ahmet Yaşar Ocak “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kalenderiler” başlığının altında yer alan “Kalenderiliğin Anadolu’ya girişi ve Selçuklu Anadolu’sunda Kalenderler, Kalenderiler” bölümünde Anadolu’ya göç eden sûfi zümrelerinden bahsetmektedir: “ *Anadolu aslında Moğol istilasından önce de bazı göçlere sahne olmuş, buraya intikâl eden nüfus içinde değişik etnik ve kültürel menşe’lerden gelen sûfiler hep mevcut bulunmuştur. Ama asıl kalabalık göç dalgaları, Moğol istilasının sebebiyet verdikleri olup, 1220’lere doğru Kübreviyye ve Sühreverdiyye gibi Sünnî eğilimli tarikat mensupları yanında, hepsi de hiç şüphesiz Kalender meşreplik ile bir şekilde ilgisi olan Vefâiye ve özellikle Haydariyye, az da olsa Yeseviyye gibi tarikatlara mensup şeyhler de Anadolu’ya ayak bastılar*” (s.114-115) diyen Ocak’ın Kübreviyye ve Sühreverdiyye tarikatlarını sünnî eğilimli tarikatlar olarak vurgulaması ve diğer üç tarikatı (Vefaiye, Haydariyye, Yeseviyye) Sünnilik parantezinin dışında olmak kaydıyla aynı paranteze almış olması da dikkat çekicidir. Bu noktada yazarın da kendisinden “ *Fuat Köprülü bu zümreler arasında büyük çoğunluğun Haydârî’lerden müteşekkil olduğuna bir makalesinde dikkat çeker*” (s. 114) şeklinde bahsettiği Fuat Köprülü’nün Nakşibenddiyye tarikatını Ahmed Yesevî’ye isnâd etmesi⁹ Sünniliği müsellemlenmiş olan Nakşibendilik¹⁰ özelinde bile Ocak’ın hükmünü tekrar gözden geçirmesi gerektiğine işaret etmektedir. Yine son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda yukarıda bahsedilen göç dönemine tekâbül eden zaman diliminde Vefâiyye’nin sünnî bir yapı olduğu da ortaya konmuştur.¹¹

Müellif “Anadolu’da Popüler Kalenderilik” başlığı altında Dazlak Baba (Muhammed el-Hâlik)’ten de bahsetmektedir. “ *XIII. Yüzyılda Mardin havâlisinde yaşamış olduğu anlaşılan Dazlak Baba hakkında şimdilik tek bilgi kaynağımız “Tüffahu’l-Ervâh”dır.* (s.124) dedikten sonra “*Hep olduğu gibi İbnü’s-Serrâc bu Kalenderîyi de ehl-i kerâmet, yüce bir şahıs gibi göstermeye çalışır.*” (s.125) demektedir. Bârizdir ki bir hükmün aşırı olduğu kanaatine varmak ya da bahsedilen bir şahsın olduğundan fazla gösterildiği kanaatinde olmak için elimizde bu bilgileri karşılaştıracak/tartacak/daraya çekecek başkaca kaynakların da bulunması lazımdır. Halbuki Dazlak Baba hakkında elimizdeki tek kaynak mezkûr eserdir.

9 M.Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2009, s.125.

10 Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İnsan Yayınları, 2012, s.34 vd.

11 Hâşim Şahin, *Vefâiyye, “Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür”* ed. Semih Ceyhan, İstanbul: İsam Yayınları, 2015, s.149.

Kitapta zikredilmeye ve tartışılmaya değer bir başka bölüm de yazarın “Kuruluş Devrinde Rum Abdalları” başlığı altında yer verdiği Geyikli Baba ile Orhan Gazi arasında geçen bir hadisenin¹² etrafında geliştirdiği çelişkili gibi gözükten yorumlardır. Ahmet Yaşar Ocak şöyle demektedir: “*Geyikli Baba’ya dâir bir arşiv kaydı da bu hususta, ondan bahseden öteki kaynaklarda bulunmayan dikkate değer ipuçları verdikten başka, kendisinin tipik bir Kalenderî şeyhi olarak kitâbî Sünnilikle pek bağdaşmayan bir hayat tarzı sürdürdüğünü de göstermektedir, ki genelde Rum Abdalları’nın dinî yaşantılarının bir yansımasıdır. Bu belgeye göre Geyikli Baba şarap ve araki içmektedir. Bu sebeple kendisine “iki yüz araki ve iki yük şarap” yollamıştır; zira “Baba mey-hordur.”* (s.142) Kitabın ekler kısmında orijinali ile beraber sunulan belgede (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Ali Emiri Tasnifi*, nr.1) (s.319) ise Geyikli Baba’dan “Kutbu’l-Arifin” sıfatı ile bahsedilmekte ve kâfirlere karşı kerâmetleri vurgulanmaktadır. Ve yine aynı belgeden Orhan Gâzi’ye Geyikli Baba’dan ilk defa bahsedildiği de anlaşılmaktadır.¹³ Bu belgede Şeyh’in Sünnilikle pek bağdaşmayan bir hayat tarzı sürdürdüğüne dâir bir ifâde yoktur. Eğer yazar bu hükme Orhan Gâzi’nin “Baba mey-hordur.” İfadesinden yola çıkarak varmış ise ki bahsedilen belgede başka bir karine yoktur; Akla iki soru gelmektedir.

1. Orhan Gâzi daha kendisine ilk defa bahsedilen bir şeyhin “mey-hor” ol-

12 “Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde Vefâiyye’ye mensûbiyeti somut olarak bilinen bir diğer şahsiyet Orhan Gâzi dönemi dervişlerinden Geyikli Baba’dır. Emrindeki dervişleriyle Bursa’nın fethine katıldığı bilinen Geyikli Baba, bu şehrin fethine katkısından dolayı Orhan Gazi’nin dostluğunu kazanmış, kendisi için Uludağ yakınlarında günümüzde Baba Sultan adıyla bilinen bölgede bir zâviye yaptırılmıştır. Dönemin kaynaklarında yer alan bilgiler çerçevesinde Geyikli Baba’nın şahsında Vefâiyye’nin dönemin gazileri arasında da rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Meselâ aynı zamanda Osman Gâzi’nin silah arkadaşlarından biri olan Turgut Alp, Geyikli Baba’nın müritlerinden ve bu şahsiyetlerden biridir. Bununla birlikte Orhan Gâzi’nin bu nüfuzlu Türkmen babasına karşı başlangıçta biraz temkinli davrandığı, hatta onu bir teftişe tâbi tuttuğu görülmektedir. Bu süreçte Geyikli Baba ile Orhan Gâzi arasında geçen belki de en önemli hâdise, hükümdârın şeyhe iki yük şarap ve iki yük rakı göndermesidir. Geyikli Baba kendisine gönderilen rakı ve şarabı, “Bizim dergâhımızdan giren rakı bal, şarap yağ olur.” Diyerek bir kazana koydurup, içine ala zerde koymak suretiyle kaynatmış ve sultana geri göndermiş, diğer bir ifadeyle kendisi ve müritleri adına kabul etmeyip sultana iade etmiştir. Bu olay neticesinde tarikatını soranlara ise “Baba İlyas müridi ve Seyyid Ebu’l-Vefâ tarikatından olduğunu” söyleyerek, Orhan Gâzi üzerinde büyük tesiri olan Turgut Alp’i de kefaletiyle teftişten kurtulmuştur.” Hâşim Şahin, *Vefâiyye*, s. 146-147.

13 “..... Ol zamanda Hazret-i Orhan Pâdişâh’a şöyle haber virmişler ki Hoy’dan bir er gelip ulu geyiğe binip Kızıl Kilise’yi kaldı...” A.b.

duğunu nereden bilmektedir? Belgede bahsedilen Geyikli Baba profilinde böyle bir vurgu yoktur? Bu ifade Türkçe’de sık sık kullanılan bir şüphe ifadesi gibi “O şimdi şöyledir..” anlamında kullanılmış olamaz mı?

2. Veleve ki Geyikli Baba’nın “Mey-hor” olmuş olduğu kabul edilmiş olsa da bu durum onu amele değil itikada dâir bir üst çerçeve olan “Sünnilik” sıfatından tecrit edebilir mi? Bilindiği üzere Sünnilik’ten kastolunan Ehl-i Sünnet itikadı ise bu mezhebin görüşlerine göre içki içmek gibi büyük günah işleyenlerin günahları imanlarına/akidelerine zarar vermez.¹⁴

Yazar aynı sayfanın (142.s) 113. Dipnotunda Orhan Gâzi’nin Geyikli Baba’yı böyle bir imtihâna tâbii tutmaya neden ihtiyaç duyacağını sorarak bu belgenin “Türkiye muhafazakar tarihçiliğinin bildik tevillerine” maruz kaldığından şikayet eder. Fakat aynı yazar aynı kitabın 179. Sayfasında ise “*Orhan Gazi’nin Rum Abdallarını zaman zaman teftiş ettirdiğine, herhangi istenmeyen bir durum tespit olunduğunda, derhal kendilerini beylik arazisinin dışına dair kayıtlar vardır.*” cümlesini kurarak birkaç sayfa önce böyle bir şeye ihtiyaç duymayacağını iddiâ ettiği Orhan Gazi’nin Rum Abdallarını zaman zaman teftiş ettirdiğini ifade etmektedir.

Eserle ilgili vurgulamak istediğimiz son bir nokta da dipnotlarda kullanılan Farsça ifade ve beyitlerin tercümelerinin verilmemiş olmasıdır. (s.60, 72 vd.)

Sonuç:

Gerek nazârî umdeleri ve gerek bu nazârîyatın üzerine binâ edilen siyâsî, sosyal ve iktisâdî yanları ile tasavvufu akademik olarak ele almanın zorluğu bedihi bir vâkıâdır. Mânevî hayatı ele alması itibarı ile tarifinde bile bir ittifâk bulunmayan tasavvuf ilmi üzerine yapılan çalışmalarda; bu sahanın diğer ilimler gibi kendine mahsus bir araştırma usûlü olduğunu göz ardı edilmemelidir.¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, tasavvuf araştırmalarında “İlahiyatçı- tasavvufçu yaklaşım” olarak nitelendirdiği yaklaşımın tasavvufa âit meselelere “içeriden” baktığını ifade etmekte ve eleştirmektedir. Eşyânın tabiâtı gereği meselelere sadece “dışarıdan” bakmanın da hakîkatin tespiti

14 Ebu Mansur el-Mâtürîdi, *Kitâbü’t-Tevhid-Açıklamalı Tercüme*, trc. Bekir Topaloğlu, İstanbul, İsam Yayınları, 2015, s.485 vd.

15 Tasavvuf araştırmalarında usûl meselesi ile ilgili, târihi vâkıalar çerçevesinde yapılan tahlil örnekleri için bkz: Reşat Öngören, *Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Metot, “İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl Meselesi 2)”* Yay. Haz. İsmâil Kurt, Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s.1121.

noktasında eksik kalacağı âşikardır. Bu meyanda hem tasavvuf çalışmalarında tasavvufun kendine âit usûl ihmâl edilmeden diğer sosyal, siyâsal ve ekonomik âmiller üzerinde durulmalıdır. Ahmet Yaşar Ocak'ın bu çalışmasını da bu değerlendirmeler eşliğinde okumak eserin yazılış gayesine ve hakikatine erişme noktasında kolaylık sağlayacaktır.